

**Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Навчально-науковий юридичний інститут**

Андріюк В.В.

**ФІЛОСОФІЯ ПРАВА ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

**Методичні вказівки для підготовки до семінарських занять
здобувачів вищої освіти денної форми навчання
спеціальності 081**

Івано-Франківськ, 2023

Рекомендовано до друку Вченою радою Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 4 від 17 січня 2023 р.).

Рецензенти:

- доктор юридичних наук, професор кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права Національного університету “Києво-Могилянська академія”, професор Козюбра М.І.

- доктор історичних наук, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, професор Адамович С.В.

Андріюк В.В. Філософія права та методологія наукових досліджень. Методичні вказівки для підготовки до семінарських занять здобувачів вищої освіти денної форми навчання спеціальності 081. Івано-Франківськ: Юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2023.

© Андріюк В.В., 2023

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2023

ВСТУП

Сучасні умови становлення громадянського суспільства, побудови правової держави, утвердження принципів демократичного суспільства в Україні, удосконалення національного законодавства, реформування усіх сфер життєдіяльності українського суспільства передбачають формування, розвиток і закріплення нового юридичного мислення, правового світогляду, правової культури, в тому числі і високої професійної культури юриста, що немислиме без осягнення бутєвих основ права як самобутнього феномену та соціального явища, його поняття, сутності та змісту, його форм існування та цінності, а також ролі і значення у житті людини, держави, суспільства, що є предметом філософії права.

Філософія права як методологічна, світоглядна юридична наука та навчальна правова дисципліна вивчається здобувача вищої освіти-магістрантами протягом одного семестру і має на меті оволодіння системою сучасних теоретичних знань про дисциплінарний статус, предмет, завдання і функції філософії права, а також її основні підрозділи – правову онтологію, правову гносеологію, правову аксіологію та правову антропологію. Саме при вивченні цієї навчальної дисципліни відбувається формування сучасної позитивної правосвідомості майбутніх юристів, що базується на осмисленні права не тільки і не стільки як інструменту державної політики, а й як духовного феномену, що опирається на всю систему людських цінностей і сам ці цінності утверджує.

У результаті вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти повинні:

- 1) знати сенс права та його сутність, поняття; сучасні філософсько-правові проблеми; історію філософії права; основне питання філософії права щодо тлумачення співвідношення між природним та позитивним правом; основний зміст правової онтології, правової гносеології, правової аксіології та правової антропології; 2) вміти чітко окреслити межі філософсько-правової проблематики; точно визначити, що таке філософія і що таке право; орієнтуватися в концепціях та історії філософії права.

При вивченні філософії права стоять наступні завдання:

- оволодіння правовим матеріалом щодо різних типів праворозуміння;

- ознайомлення з основними історичними періодами розвитку філософсько-правової думки, а також ідеями, концепціями та теоріями, що були теоретично реалізовані;
- опанування знаннями правової онтології, правової гносеології, правової аксіології та правової антропології;
- формування у здобувачів вищої освіти вмінь здійснювати глибокий аналіз правових явищ за допомогою методології пізнання права в умовах зростання інформації і постійного ускладнення законодавства;
- прищеплення навиків сучасного юридичного мислення, які дозволили б систематизувати одержані знання з галузевих юридичних дисциплін;
- прищеплення навиків застосування понятійного апарату та методологічного інструментарію, що розробляється філософією права;
- формування у здобувачів вищої освіти вмінь виявляти загальні тенденції розвитку правової реальності.

Вказані завдання реалізуються шляхом спільної активної роботи викладача та здобувачів вищої освіти, в тому числі і на семінарських заняттях. Останні спрямовані на закріплення, розширення і поглиблення знань, одержаних на лекційних заняттях. Причому, семінарські заняття передбачають, окрім поглиблення розуміння змісту лекційного матеріалу, також розвиток навиків креативного, правильного та обґрунтованого правового мислення, вмінь проводити комплексний теоретичний аналіз досліджуваних проблем, здійснювати узагальнення, робити власні висновки. З цією метою на семінарські заняття здобувача вищої освіти виноситься перелік питань для обговорення, визначаються ключові поняття розглядуваної теми, рекомендується виконати теоретико-аналітичні завдання, а також пропонуються теми для написання рефератів з окремих проблемних питань.

Підготовка до семінарського заняття передбачає попереднє вивчення здобувача вищої освіти питань для обговорення шляхом аналізу лекційного матеріалу, рекомендованих підручників, довідкової літератури, а також спеціальної літератури, яка подана до кожної теми. В результаті цього здобувачі вищої освіти повинні сформулювати свою відповідь наперед, окресливши її межі та визначивши її структуру і наповнення.

В процесі підготовки та проведення семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні розвинути вміння мислити креативно, творчо, формувати свою власну думку з розглядуваних питань, обґрунтовувати її на підставі положень, викладених в навчальній та науковій юридичній літературі. Крім того, здобувачі вищої освіти повинні логічно викладати основні положення теми, зрозуміло і правильно формулювати свою думку, адекватно використовуючи понятійний (категоріальний) апарат та методологічний інструментарій юридичної компаративістики. При цьому відповідь на питання повинна бути чіткою, конкретною та містити всю необхідну і достатню інформацію стосовно розглядуваного питання.

Сформульовані до кожної теми методичні вказівки допоможуть здобувача вищої освіті зорієнтуватися в навчальному матеріалі, визначити логічну структуру теми та кожного питання, що виносяться на обговорення, і таким чином сформулювати логічно побудовані, структуровані, чіткі, вичерпні відповіді на поставлені питання.

Підготовка до семінарських занять передбачає вивчення також і тих питань або окремих їх аспектів, які не охоплюються лекційним курсом, проте виносяться для обговорення на семінарських заняттях. Тому здобувачі вищої освіти повинні самостійно вивчити ці питання і підготувати на них відповіді, враховуючи методичні вказівки та рекомендації, що містяться в даному навчально-методичному виданні. Все це сприятиме активізації самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Причому, ефект останньої покликано посилити написання рефератів, тематика яких подається до кожної теми. Реферати виконуються здобувача вищої освітими на основі аналізу наукової та навчальної юридичної літератури, належним чином (відповідно до вимог, що ставляться до їх написання) оформляються, захищаються на присвяченому вказаній темі семінарському занятті шляхом викладу основних його положень і здаються викладачеві.

Треба сказати, що окрім розгляду питань теми та написання рефератів, передбачається обов'язкове вивчення ключових понять теми, дефініції яких здобувачі вищої освіти повинні знати напам'ять, а також виконання теоретико-аналітичних та схематичних завдань. Причому, вказані завдання повинні бути відображені в письмовій формі, а їх невиконання може бути оцінене незадовільною оцінкою.

Врахування викладених в цьому навчально-методичному виданні вказівок дозволить ґрунтовно вивчити питання філософії права та методології наукових досліджень, шляхом спільної активної роботи

викладача та здобувачів вищої освіти на семінарських заняттях, а також спрямує пізнавальну активність здобувачів вищої освіти на вивчення багатьох важливих дискусійних правових питань, недостатньо висвітлених або взагалі обійдених увагою на лекційних заняттях, сприятиме ґрунтовному засвоєнню знань з дисципліни, здобуттю достатніх та необхідних знань з філософії права та методології наукових досліджень, розвитку правового мислення та розширенню світогляду здобувачів вищої освіти, що навчаються за спеціальністю 081 «Право».

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ, ФУНКЦІЇ, СТРУКТУРА ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ТА ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗНАТЬ

Філософське осмислення права - завдання особливої, самостійної теоретичної дисципліни - філософії права, предметом якої є з'ясування змісту права, а також обґрунтування розуміння цього змісту, а її основними категоріями - ідея, зміст, мета права, справедливість, воля, рівність, визнання, автономія особистості, права людини та ін.

При розгляді даної теми варто зазначити, що у юриспруденції немає єдиного підходу до визначення основного питання філософії права. Так, німецький філософ права А. Кауфман вважає, що основним питанням філософії права, як і всієї правової науки, є питання: Що є право. Це означає: які сутнісні форми, які онтологічні структури ми називаємо правом? Від відповіді на це питання залежить вирішення багатьох інших найважливіших правових проблем.

Оскільки філософія повинна не просто декларувати які-небудь ідеї, але й аргументувати їх, то й основне завдання філософії права має полягати в обґрунтуванні права і визначенні його сенсу. Запитання «що є право (яким є його сенс)?» є основним для філософії права тому, що від відповіді на нього безпосередньо залежить вирішення усіх інших найважливіших правових проблем, у тому числі в сфері правотворчості і правозастосування. Це питання є філософським, бо співвідносить право з людських буттям.

Зважаючи на складність самої структури права рішення основного питання філософії права може здійснено через вирішення низки основних завдань, або головних питань філософії права:

1) про заснування справедливості та її критерії (завдання, у рамках якої право співвідноситься із мораллю) - це питання є центральним у філософії права, в більш традиційному вигляді він виглядає як питання про обґрунтування «природного права»;

2) про нормативну (зобов'язує) права силі, або питання про те, чому людина повинна підкорятися праву (завдання, у рамках якої визначається співвідношення права і влади);

3) про природу і функції позитивного права (завдання, в рамках якої з'ясовується характер правових норм), тісно пов'язаний з рішенням попередніх двох питань, - він забезпечує виправдання позитивному праву.

Розглядаючи питання про місце філософії права в системі наук слід сказати, що філософія права має складну структуру, до якої входять: онтологія права, гносеологія права, аксіологія права, феноменологія права, правова антропологія, історія філософії права, прикладна філософія права тощо.

За своїм статусом філософія права є комплексною, суміжною дисципліною, що знаходиться на межі філософії і юриспруденції. У межах правознавства філософія права тісно пов'язана з теорією права і соціологією права.

Питання для обговорення:

1. Поняття та характерні риси філософії права.
2. Дисциплінарний статус філософії права.
3. Предмет філософії права: сучасні інтерпретації.
4. Функції філософії права.
5. Структура філософії права.
6. Місце філософії права в системі юриспруденції. Філософія права і загальна теорія права: співвідношення.
7. Значення філософії права для юридичної науки та практики.

Ключові поняття: філософія права, предмет філософії права.

Теоретико-аналітичні завдання:

1. Чи можливі “дві” філософії права: “філософська філософія права” і “юридична філософія права”? Відповідь обґрунтуйте.
2. Проаналізуйте, навівши приклади, взаємозв'язок філософії права з суспільними неюридичними науками про право.
3. Проаналізуйте, навівши приклади, взаємозв'язок філософії права з юридичними науками.

Реферати:

1. Дискусія про предмет філософії права
2. Сутність філософського підходу до права
3. Філософія права в Україні: історія становлення і розвитку

Контрольні запитання:

1. Які існують погляди на предмет філософії права і який з них здається Вам найбільш обґрунтованим?

2. Чим відрізняються предмет філософії права від предмета загальної теорії права?
3. Що становить особливості методу філософії права?
4. Яке місце посідає філософія права в системі філософських наук?
5. Яке місце посідає філософія права в системі юридичних наук?
6. Сформулюйте основне питання філософії права.
7. Які функції виконує філософія права?
8. Чому майбутньому юристу необхідно вивчати філософію права?

Додаткова література до теми:

1. Варга Ч. Філософія права, теорія права і майбутнє теоретико-правової думки. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 1. С. 116-130.
2. Жоль К.К. До питання про предметну область і методи сучасної філософії права. *Проблеми філософії права*. Том I. 2003. С. 37-40.
3. Козюбра М. Місце філософії права в системі суспільствознавства (до питання про дисциплінарний статус філософії права). *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 27-32.
4. Козюбра М. Співвідношення філософії і загальної теорії права: історія і сучасність. *Філософія права і загальної теорії права*. 2012. № 1. С. 107-116.
5. Костицький М.В. Філософія права як наука і навчальна дисципліна. *Проблеми філософії права*. Том I. 2003. С. 17-21.
6. Максимов С. Філософія права як сфера співпраці юристів і філософів. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 33-36.
7. Мамченко Н. Теорія та філософія права: проблема розмежування. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 12. С. 3-5.
8. Меленко С.Г. Давньогрецькі витоки української філософсько-правової думки: монографія. Чернівці, 2013. 432 с.
9. Музика І.В. Філософія права й соціологія права: проблема співвідношення. *Проблеми філософії права*. Том III. 2005. С. 233-237.
10. Оборотов Ю. М. Філософія права і методологія юриспруденції. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 41-43.

11. Рабінович П.М. Наука філософії права: до характеристики предмета й методології. *Проблеми філософії права*. Том I. 2003. С. 22-26.
12. Рабінович П. Філософія права: деякі «вічнозелені» наукознавчі сюжети. *Право України*. 2011. № 8. С.13-21.
13. Савчук С.В. Юридична соціологія і філософія права. *Проблеми філософії права*. Том I. 2003. С. 176-181.
14. Сливка С.С. Об'єкт і предмет філософії права. *Проблеми філософії права*. Том VI-VII. 2008-2009. С. 42-48.
15. Сливка С. Філософія права: методологічне осмислення. *Право України*. 2011. № 8. С. 61-70.
16. Тарасов М. Юридична наука та наукова раціональність (до питання про філософсько-методологічне самовизначення юриспруденції). *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 1. С. 68-76.
17. Шмоткін О. В. Філософія права як фундаментальна юридична наука. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (14). С.307-320.

ТЕМА 2. ІСТОРІЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ

Багато мислителів намагалися зрозуміти, що являє собою право, які причини його виникнення, якою є природа права і як воно співвідноситься з іншими суспільними явищами. Визначення сутності права включає аналіз різноманітних концепцій та підходів до праворозуміння. В зв'язку з цим здобувачі вищої освіти повинні з'ясувати зміст, основні принципи, обґрунтовані та необґрунтовані положення теорії природного права, позитивістської теорії права, соціологічної, психологічної теорій права, історичної школи права. Крім того, здобувачі вищої освіти повинні не обійти увагою теологічні теорії права, марксистську теорію права, теорії інституціоналізму та солідаризму в праві тощо. На сучасному етапі розвитку політико-правових знань дедалі більших обертів набирає інтегративна юриспруденція. Тому, окрім вищезгаданих концепцій та підходів, треба ознайомитись з інтегративним підходом до праворозуміння.

Питання для обговорення:

1. Періодизація розвитку філософії права: основні підходи.

2. Виникнення та розвиток філософсько-правових поглядів в античний період (Сократ, софісти, Платон, Аристотель, стоїки, Цицерон, римські легісти).

3. Становлення філософсько-правової думки в епоху Середньовіччя (Августин Аврелій, Фома Аквінський).

4. Формування передумов юридичного світогляду у філософсько-правовій думці Відродження та Реформації (Н. Макіавеллі, М. Лютер).

5. Філософія права Нового часу та епохи Просвітництва (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спіноза, Ш. Л. Монтеск'є, К. А. Гельвецій, П. А. Гольбах).

6. Філософсько-правові вчення у Західній Європі другої пол. XVIII – поч. XX ст.

6.1. Філософсько-правові вчення І. Канта, Г. Гегеля.

6.2. Зародження і розвиток правового позитивізму (Дж. Остін, К. Бергбом, А. Есмен).

6.3. Історична школа права.

6.4. Філософсько-правова концепція марксизму.

6.5. Соціологічна юриспруденція (Р. фон Ієрінг, Л. Дюгі, Ф. Жені, Є. Ерліх, Р. Паунд). Реалістична школа права.

7. Найновіший період розвитку філософії права.

7.1. Сучасні концепції природного права (А. Рейнах, М. Мюллер, Е. Фехнер, В. Майхоффер, А. Кауфманн, П. Рікьор, К.-О. Апель, Ю. Хабермас).

7.2. Природно-правова тенденція в сучасній аналітичній філософії права (Л. Фуллер, Дж. Фінніс, Дж. Роулз, Р. Дворкін).

7.3. Сучасні концепції юридичного позитивізму (Г. Кельзен, Г. Харт)

7.4. Ідея інтегративного праворозуміння.

Теоретико-аналітичне завдання:

Ознайомтесь з основними концепціями та підходами до праворозуміння і випишіть в зошит відмінності в тлумаченні поняття та сутності права представниками різних філософських шкіл, напрямків, теорій.

Додаткова література до теми:

1. Бернюков А.М. Загальний зміст юридичної герменевтики. *Право України*. 2007. № 8. С. 18-21.
2. Ерліх Є. Соціологія права (1922). *Проблеми філософії права*. Том III. 2005. С. 161-167.
3. Козловський А.А. Психологічна концепція права Л.Й. Петражицького. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць*. Вип. 47: Педагогіка та психологія. 1999. С. 158-169.
4. Музика М. П. Витоки ірраціоналістичних ідей у праві. *Право. ua*. 2016. № 3. С. 34-40.
5. Музика М. П. Ірраціоналістичні течії у філософії права. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2017. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2017_4_9.
6. Музика М. Екзистенціалізм як ірраціональний напрям у філософії права. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. №4.
7. Петражицький Л.Й. Нариси з філософії права. Київ: Дакор, 2020. 148 с.
8. Прокопов Д. Деонтологічні системи природного права у європейській правовій думці XVII – середини XVIII століть. *Юридична Україна*. 2010. № 3. С. 17-24.
9. Сливка С.С. Природно-правові джерела формування позитивістської концепції. *Проблеми філософії права*. Том I. 2003. С. 173-175.
10. Честнов М. Посткласична теорія права: контури нової парадигми. *Право України*. 2011. № 8. С. 109-115.
11. Абросімов Є., Скалозуб Н. Особливості філософії права в Україні. *Публічне право*. 2015. № 2 (18). С. 304-309.
12. Альчук М. П. Богдан Кістяківський. На захист права. *Проблеми філософії права*. Том IV-V. 2006-2007. С. 207-211.
13. Альчук М.П. Богдан Кістяківський про реальність об'єктивного права. *Проблеми філософії права*. Том VI-VII. 2008-2009. С. 73-78.
14. Бігун В. С. Філософія права в Україні (1990-2005): здобутки і перспективи (Додаток: перелік дисертацій зі спеціальності «філософія права»). *Проблеми філософії права*. Том IV-V. 2006-2007. С. 200-206.

15. Лясковець О., Макушев П. Позитивістська парадигма в українській юридичній думці (60-ті рр. XIX - 20-ті рр. XX ст.): монографія. Харків: Апостроф, 2010. 480 с.

16. Семенова Н. Розвиток філософсько-правової думки в Україні: запозичення кращої світової спадщини. *Право України*. 2003. № 9. С. 158-165.

17. Тимошенко В. Ідея прав людини у творчості Б. Кістяківського. *Право України*. 2011. № 8. С. 324-329.

18. Юркевич П. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник. К.: Український Світ, 2000. 756 с.

ТЕМА 3. ОНТОЛОГІЯ ПРАВА

Розуміння права, його сутності та особливостей залежить від тієї філософської позиції, з якої воно розглядається. Право є надзвичайно багатим явищем, і кожна філософська течія відповідно до своєї природи обирає для дослідження той аспект права, який, на її думку, виявляється головним. Однак представники практично всіх філософських течій погоджуються з тим, що право є засобом регулювання відносин у суспільстві.

Право є складним соціальним явищем, тому існує дуже багато визначень цього поняття. При розгляді даної теми слід звернути увагу на різноманітність визначень права.

При визначенні поняття права слід чітко виділити сутнісні ознаки права. Причому, характеристика ознак права повинна включати детальне пояснення кожної з них. Крім того, для кращого розуміння поняття права здобувачі вищої освіти повинні з'ясувати широке розуміння права, сутність та основні ознаки сучасного позитивного права, співвідношення права і закону, національного і міжнародного права, права і державного примусу.

Право як продукт суспільного розвитку є складним соціальним явищем, яке тісно пов'язане і багато у чому залежить від економічного, політичного і культурного розвитку суспільства. Тому комплексна характеристика права передбачає аналіз співвідношення (взаємозв'язку, взаємовпливу, взаємозалежності) права з іншими соціальними інститутами і явищами. Здобувача вищої освіти слід зауважити, що право, займаючи особливе місце у суспільстві,

перебуває в тісному взаємозв'язку з державою, економікою, політикою. При цьому здобувачі вищої освіти повинні встановити основні аспекти співвідношення права і держави, права та економіки, права і політики, а також визначити основні аспекти відносної самостійності сучасного права.

Варто також детально звернути увагу на природно-правовий та позитивістський підхід до розуміння права та акцентувати увагу на розрізненні права і закону.

Питання для обговорення:

1. Поняття, зміст онтології права та її місце в системі філософії права.

2. Поняття, природа та структура правової реальності.

2.1. Поняття правової реальності.

2.2. Природне і позитивне право як основні структурні елементи правової реальності.

2.3. Форми буття права: ідея права, норма права, правове життя.

2.4. Правова реальність як форма здійснення ідеї права.

2.5. Правова дійсність як єдність сутності та функціонування (існування) права.

3. Сутність права як філософсько-правова проблема.

3.1. Поняття сутності права.

3.2. Суперечливість сутності права. Різноманітність підходів до визначення сутності права.

4. Праворозуміння: поняття, рівні, типи.

4.1. Поняття праворозуміння та його рівні.

4.2. Типологія праворозуміння. Основні типи праворозуміння та можливості їх синтезу.

4.3. Загальні принципи права, закон, право: лінії взаємозв'язків.

4.4. Інтегративне праворозуміння: можливості, підстави, наслідки.

Ключові поняття: онтологія права, правова реальність, правова дійсність, правове буття, форми буття права, сутність права, праворозуміння, тип праворозуміння, юснатуралізм, юридичний позитивізм, соціологічна юриспруденція.

Теоретико-аналітичні завдання:

1. В чому, на вашу думку, проявляється співвідношення права і закону?
2. На основі аналізу літератури Визначте основні аспекти співвідношення понять «правове буття», «правова реальність», «правова дійсність».
3. Проаналізуйте, навівши приклади, взаємозв'язок соціального буття та буття права.
4. В чому, на Вашу думку, полягають причини різноманітності концепцій та підходів до праворозуміння?

Реферати:

1. Праворозуміння в епоху постмодерну.
2. Традиції та новації в праві.
3. Мораль як одна з передумов виникнення та джерело права.

Додаткова література до теми:

1. Бандура О. Онтологія права як складова філософської онтології (попередні міркування). *Філософські та методологічні проблеми права*: науковий журнал. 2021. № 2. Том 22. С.48-55.
2. Бернюков А. Правова реальність: постановка питання в сучасному методологічному форматі. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 3. С. 3-7.
3. Бернюков А.М. Юридична реальність: монографія. Хмельницький: ЦНТІ, 2016. 389 с.
4. Біржакова Є. О. Властивості права в контексті природно-правового праворозуміння. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 60-64.
5. Геселев О. В. Інтегративне праворозуміння як складова сучасної постмодерної правової культури: сутність та актуальне значення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 49. С. 305-312.
6. Добренька Н. В. Основні концептуальні підходи до праворозуміння. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. Число 3. С. 21-26.
7. Дудаш Т. Праворозуміння крізь призму герменевтики. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного

будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Редкол.: Рабінович П.М. (гол. ред.) та ін. Серія 1. Дослідження та реферати. Вип. 22. Львів: Край, 2010. 248 с.

8. Дудченко В.В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень. Одеса: Юрид. література, 2006. 302 с.

9. Карпічков В. О. Правова реальність: категоріальний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія Право. 2014. Випуск 25. Том 1. С. 45-49.

10. Карпічков В. О. Функції правової реальності: поняття та критерії класифікації. *Наше право: Науково-практичний журнал*. 2014. № 4. С. 11-16.

11. Коваленко І. І. Інтегративне праворозуміння в контексті феноменологічного осягнення права. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. № 2. С. 129-140.

12. Ковтонюк А. М. Співвідношення основних типів праворозуміння. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3-4. С. 54-58.

13. Козловський А. Праворозуміння: буття-в-собі, буття-для-себе, буття-для-іншого (досвід феноменологічного аналізу). *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 84–94.

14. Козюбра М. Доктрина природного права: через історичні злети й падіння до визнання основою найважливіших досягнень сучасної правової теорії та практики. *Право України*. 2021. № 1. С. 12-42.

15. Козюбра М. Основні форми буття права та взаємовідносини між ними. *Право України*. 2011. № 8. С. 21-31.

16. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, види та рівні. *Право України*. 2010. № 4. С. 10-21.

17. Колодій А, Колодій О. Праворозуміння: теорія, політика, практика. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 12-18.

18. Кравець В.М. Співвідношення природно-правового, історичного та позитивістського підходів до визначення сутності права. *Держава і право: Збірник наукових праць*. Юридичні і політичні науки. Вип. 13. 2001. С. 20-25.

19. Лобода Ю.П. Феномен права та традиція праворозуміння. *Проблеми філософії права*. Том IV-V. 2006-2007. С. 84-92.

20. Луцький Р. П. Доктринальні ознаки позитивного права. *Альманах права*. 2020. Випуск 11. С.52-56.
21. Максимов С. І. Класична і неklasична моделі осмислення правової реальності. *Право України*. 2014. № 1. С. 61–68.
22. Максимов С.И. Правовая реальность: Опыт философского осмысления. Х.: Право, 2002. 318 с.
23. Мозоль Н. І. Сучасні концепції праворозуміння: поняття, характеристика та особливості. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 36-41.
24. Оборотов Ю. М. Традиції та оновлення у правовій сфері: питання теорії (від пізнання до розуміння права): Монографія. Одеса: Юрид. літ., 2002. 280 с.
25. Оборотов Ю.М. Традиції та новації в правовому розвитку. О.: Юрид. літ., 2001. 160 с.
26. Павлишин О.В. Правова реальність як знакова система: монографія. Харків, 2017. 336 с.
27. Петришин О. Соціально-юридична природа права. *Право України*. 2012. №1-2. С. 15-29.
28. Рабінович П. Людські потреби – глибинний визначальний чинник праворозуміння. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4. С. 14-24.
29. Рабінович П. Праворозуміння "природне" та "легістське": неминучість співіснування. *Право України*. 2009. № 3. С. 65-70.
30. Савенко В.В. Закон у структурі правової реальності: монографія. Тернопіль: Астон, 2015. 460 с.
31. Савенко В. В. Правова реальність як відображення буття права. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2015. № 1(1). С. 9-15.
32. Слюсаренко О. Л. Праворозуміння в епоху постмодерну. *Юридична наука*. 2011. № 2. С. 7-11.
33. Стовба О.В. Буття права у правовій ситуації як онтологічна засада верховенства права. *Проблеми філософії права*. Т. III. 2005. С. 24-31.
34. Стовба О.В. Право і час: монографія. Харків: Тім Пабліш Груп, 2016. 368 с.
35. Стовба О. Темпоральна онтологія права. Прологомени. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 95-101.

36. Томаш Л. В. Громадянське суспільство як система забезпечення життєдіяльності політичної, економічної, соціальної та духовної сфер. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 366-371.

37. Шевченко А. Є. Проблеми праворозуміння очима сучасних науковців. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 399-400.

38. Ющик О. Про необхідність пізнання сутності та визначення поняття права. *Право України*. 2010. № 4. С. 106-114.

ТЕМА 4. ГНОСЕОЛОГІЯ ПРАВА

Одним з основних завдань філософії права є пошук відповіді на запитання: яким чином універсальні закони буття пов'язані з законами суспільства, у тому числі з правовими законами, за допомогою чого вони впливають на соціальне буття людей.

Ці філософсько-правові проблеми важливі тому, що право не є специфічною сферою соціального буття, відокремленою від інших суспільних сфер. Воно охоплює весь простір цивілізованого існування людей, що стає простором правової реальності. Отже, без чіткого з'ясування онтологічної природи права, змісту і складу поняття правової реальності, знання основних форм буття права неможливо зрозуміти феномен права в цілому.

При розгляді даної теми слід акцентувати увагу на тому, що являє собою правова антропологія; які антропологічні основи правопорядку в цілому і прав людини зокрема; що являє собою «людина юридична»; як пов'язані між собою особистість і право?

Питання для обговорення:

1. Поняття, значення та основні напрямки розвитку гносеології права.

2. Загальна характеристика правового пізнання.

2.1. Специфіка правового пізнання.

2.2. Об'єкт правового пізнання. Особливості права як об'єкта пізнання.

2.3. Суб'єкт правового пізнання.

2.4. Теоретичне і практичне, раціональне та ірраціональне в

правовому пізнанні.

2.5. Етапи та рівні правового пізнання.

3. Особливості правового мислення. Правова аргументація.

4. Право та наука: основні аспекти співвідношення.

4.1. Парадигма права: поняття, підходи, значення.

4.2. Ідея права.

4.3. Правова доктрина та її значення для праворозуміння, правотворення та правозастосування.

4.4. Методологічні проблеми юридичної науки.

5. Проблема істини у праві.

5.1. Істина у праві: класична та сучасні інтерпретації.

5.2. Істина в правотворчості. Істинність норми права.

5.3. Істина в правозастосовчій діяльності. Істина та правосуддя.

Ключові поняття: гносеологія права, правове пізнання, правового мислення, правова аргументація, парадигма права, ідея права, правова доктрина, істина у праві.

Реферати:

1. Проблема об'єктивності права.

2. Істина у праві: класична та сучасні інтерпретації.

3. Методологічні проблеми юридичної науки.

Додаткова література до теми:

1. Андрюшко І.Я. Правове мислення у контексті герменевтики права. *Держава і право: Юридичні і політичні науки: зб.наук.праць.* 2012. Вип. 55. С. 100-105.

2. Балинська О.М. Семіотика права: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 416 с.

3. Бандура О.О. Єдність цінностей та істини у праві. Київ: НАВСУ, 2000. 200 с.

4. Бандура О. Істина як загальна та правова цінність. *Право України.* 2010. № 2. С. 88-95.

5. Бернюков А.М. Юридичне мислення як гносеологічна основа правової герменевтики. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* Серія юридична. Збірник наукових праць. 2006. Вип. 3. С. 385-394.

6. Варга Ч. Правова доктрина: методологія та онтологія. *Право України*. 2011. № 8. С. 99-108

7. Гарасимів Т. Філософське осмислення світоглядних засад філософії права у контексті правового пізнання. *Право і безпека*. 2009. № 2. С. 95-101.

8. Дудченко В.В., Аракелян М.Р., Завальнюк В.В. Герменевтика права: розвиток юриспруденції: навчальний посібник. Київ: Фенікс, 2014. 184 с.

9. Козловський А.А. Герменевтичні константи правового пізнання. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць*. Вип. 62: Правознавство. 1999. С. 5-10.

10. Козловський А.А. Гносеологічна сутність права. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць*. Вип. 131: Правознавство. 2002. С. 5-8.

11. Козловський А.А. Право як пізнання: вступ до гносеології права. Чернівці: Рута, 1999. 295 с.

12. Музика М. П. Феноменологія як пошук нових ірраціоналістичних тенденцій в осмисленні права. *Університетські наукові записки*. 2018. № 1 (65). С. 136-149.

13. Оніщенко Н. М. Правова доктрина, юридична наука та захист прав людини (коефіцієнт корисної дії). *Альманах права*. 2020. Випуск 11. С. 11-15.

14. Орлова О. Сутність правового мислення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Сер. 21. Право. Вип. 21. Ч. II. Т. I. С.88-90.

15. Панов М. Правова доктрина та її значення для практики правотворення, правозастосування і розвитку юридичної науки: методологічні аспекти дослідження. *Право України*. 2022. №1. С. 9-22.

16. Ющик О. Юридична доктрина України: актуальність і науково-методологічні основи. *Право України*. 2021. № 2. С. 13-28.

ТЕМА 5. АКСІОЛОГІЯ ПРАВА

Одним з основних завдань філософії права є пошук відповіді на запитання: яким чином універсальні закони буття пов'язані з законами суспільства, у тому числі з правовими законами, за допомогою чого вони впливають на соціальне буття людей.

Ці флософсько-правові проблеми важливі тому, що право не є специфічною сферою соціального буття, відокремленою від інших суспільних сфер. Воно охоплює весь простір цивілізованого існування людей, що стає простором правової реальності. Отже, без чіткого з'ясування онтологічної природи права, змісту і складу поняття правової реальності, знання основних форм буття права неможливо зрозуміти феномен права в цілому.

При розгляді даної теми слід акцентувати увагу на тому, що являє собою правова антропологія; які антропологічні основи правопорядку в цілому і прав людини зокрема; що являє собою «людина юридична»; як пов'язані між собою особистість і право?

Питання для обговорення:

1. Поняття та значення аксіології права.

2. Загальна характеристика ціннісної природи права.

2.1. Право як цінність: основні підходи.

2.2. Цінність права, цінності у праві та правові цінності: співвідношення понять.

3. Цінність права.

3.1. Поняття та виміри цінності права.

3.2. Відносна та абсолютна цінність права.

3.3. Соціальна цінність права.

3.4. Інструментальна цінність права.

3.5. Власна цінність права.

4. Основні правові цінності.

4.1. Формально-юридичні цінності права.

4.2. Змістовні (соціокультурні) цінності права.

4.3. Право та справедливість.

4.4. Право та свобода.

4.5. Право та рівність.

4.6. Право і порядок.

4.7. Право і відповідальність.

Додаткова література до теми:

1. Бігун В. С. Антропологія, аксіологія та соціологія права. До питання про праворозуміння. *Часопис Київського університету права*. 2005. №4. С.23-32.

2. Горобець К. В. Аксиосфера права: філософський і юридический дискурс: монографія. Одеса: Фенікс, 2013. 218 с.
3. Гришук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2012. 736 с.
4. Ковальчук О.Г. Приватна власність, свобода, відповідальність: взаємні зв'язки в контексті філософії права. *Форум права*. 2011. № 1. С. 466-472.
5. Козловський А.А. Сутнісні характеристики гносеологічно-екзистенціальної структури правового принципу справедливості. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2002. № 2. С. 17-22.
6. Коломієць Ю., Задерій І. Гідність людини як юридична категорія. *Право і безпека*. 2011. № 2. С. 15-19.
7. Оніщенко Н.М. Аксиосфера сучасної держави та сприйняття права в суспільстві: проблеми теорії. *Проблеми філософії права*. Том VI-VII. 2008-2009. С. 54-59.

ТЕМА 6. АНТРОПОЛОГІЯ ПРАВА

Одним з основних завдань філософії права є пошук відповіді на запитання: яким чином універсальні закони буття пов'язані з законами суспільства, у тому числі з правовими законами, за допомогою чого вони впливають на соціальне буття людей.

Ці флософсько-правові проблеми важливі тому, що право не є специфічною сферою соціального буття, відокремленою від інших суспільних сфер. Воно охоплює весь простір цивілізованого існування людей, що стає простором правової реальності. Отже, без чіткого з'ясування онтологічної природи права, змісту і складу поняття правової реальності, знання основних форм буття права неможливо зрозуміти феномен права в цілому.

При розгляді даної теми слід акцентувати увагу на тому, що являє собою правова антропологія; які антропологічні основи правопорядку в цілому і прав людини зокрема; що являє собою «людина юридична»; як пов'язані між собою особистість і право?

Питання для обговорення:

1. Поняття, проблеми правової антропології та її місце в системі філософії права.

2. Антропологічні основи права: людина як правова істота.

2.1. Право як спосіб людського співіснування. Поняття “правова людина”.

2.2. Природа людини як основа антропологічного обґрунтування права.

2.3. Людина як творець і носій права. Людина як суб’єкт права.

2.4. Гуманістична природа права.

2.5. Невідчужувані права людини як першооснова права.

Філософське обґрунтування прав людини.

2.6. Права людини як моральний критерій правопорядку та легітимації правових інститутів.

3. Співвідношення права, людини та держави (влади): філософсько-правовий вимір.

3.1. Ідея верховенства права.

3.2. Теорії громадянського суспільства та правової держави та їх юридико-антропологічне значення.

4. Універсально-цивілізаційний та культурно-особливий виміри права.

4.1. Системотворюючі ідеї правових культур Заходу і Сходу та їх значення для України.

4.2. Цивілізаційно-правовий вибір для України: проблема правової ідентичності.

4.3. Домінанти української правової культури.

Додаткова література до теми:

1. Бігун В.С. Людина в праві. Правове людинорозуміння як філософсько-правова проблема. *Проблеми філософії права*. Том I. 2003. С. 126-128.

2. Бліхар В. С., Рувін О. Г. Свобода. Громадянське суспільство. Держава. Філософсько-правовий дискурс: монографія. Київ: КНІСЕ, 2015. 357 с.

3. Бобровник С. В. Право та правосвідомість: взаємозалежність. *Альманах права*. 2018. Вип. 9. С. 67-72.

4. Бобровник С.В. Компроміс і конфлікти у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу: монографія. Київ: Юридична думка, 2011. 384 с.

5. Варакута І. О. Правова свідомість, правове виховання та правова освіта: парадигма взаємообумовленості. *Альманах права*. 2020. Випуск 11. С. 91-95.

6. Жаровська І. М., Ортинська Н. В., Шай Р.Я. Правова глобалізація: монографія. Львів, 2016. 188 с.

7. Завальнюк В. Юридична антропологія та типологія сучасного праворозуміння. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 14-18.

8. Кушерець В.І., Кравець В.М., Мосьондз С.О. Антропологія права: навч. посіб. За ред. В.І.Кушерця. К.: Знання України, 2011. 223 с.

9. Литвинов О.М. Право як феномен культури: спроба філософського осмислення: монографія. Луганськ: Янтар, 2014. 800 с.

10. Філософія прав людини / За ред. Ш. Госепата, Г. Ломанна; Пер. з нім. О. Юдіна, Л. Доронічевої. К.: Ніка-Центр, 2008. 320 с.

11. Штурцев Ю. Ю. Антропологія права як сфера наукової діяльності. *Проблеми філософії права*. Том IV-V. 2006-2007. С. 193-199.

ТЕМА 7. ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНІ ТА ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ МЕТОДИ ПІЗНАННЯ

Здобувача вищої освіти необхідно звернути особливу увагу на питання методології юридичної науки. Для того, щоб глибоко і всебічно дослідити свій предмет, з'ясувати його сутність, якісні характеристики, динаміку розвитку, юридична наука має розгалужену систему методів дослідження. Ця система є складним утворенням, дослідницьким інструментарієм всієї юридичної науки. Тому вкрай важливим є детальна характеристика системи методів, логічних прийомів та засобів пізнання державно-правових явищ.

1. Сучасні концепції філософської методології науки.

1.1. Матеріалізм та ідеалізм.

1.2. Метафізична методологія.

1.3. Діалектична методологія.

1.4. Екзистенціалізм як філософська методологія.

1.5. Феноменологія як філософська методологія.

1.6. Герменевтична методологія.

1.7. Структуралізм як методологічна доктрина.

2. Фундаментальні принципи правового дослідження.

2.1. Фундаментальні методологічні принципи наукового дослідження.

2.2. Методологічні підходи досліджень явищ правової дійсності.

3. Загальнонаукові методи дослідження.

3.1. Класифікація та характеристика загальнонаукових методів.

3.2. Емпіричні методи дослідження.

3.3. Емпірико-теоретичні методи дослідження.

3.4. Теоретичні методи дослідження.

Практичні завдання:

1. Проілюструвати зміст та можливості використання діалектичного методу, логічних прийомів та операцій, методів аналізу та синтезу, методів дедукції та індукції, емпіричних методів (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент) при дослідженні правових проблем.

2. Навести 3-4 приклади некоректного застосування філософських методів (підходів) у вітчизняній юридичній літературі та проаналізувати їх.

3. Відшукати у вітчизняній юридичній літературі або нормативно-правових актах 3-4 приклади логічних помилок та проаналізувати їх.

Додаткова література до теми:

1. Галкун Т. М. Методологія та організація наукового дослідження. *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 1. С. 303-304. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2017_1_59.

2. Макарова О. В. Методологічні основи наукового дослідження в галузі права. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 18: Економіка і право. 2011. Вип. 15. С. 98-104. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2011_15_15.

3. Пасмор Ю. В. Наукові дослідження в галузі права як об'єкт інформаційного забезпечення. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2010. Вип. 30. С. 187-194. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2010_30_25.

4. Бостан С.К. Методологія правового дослідження: поняття, структура, філософсько-світоглядні основи. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Право». 2021. № 1(2). С. 16-28.

5. Бостан С.К. Методологія правового дослідження: поняття, структура, філософсько-світоглядні засади. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Право». 2021. № 2(3). С. 115–130.
6. Кельман М. Методологія правознавства як світ організованих форм мислення та діяльності дослідника. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 861. С. 61–68.
7. Кельман М. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрямки розвитку. *Психологія і суспільство*. 2015. Т. 4. С. 33–48
8. Козюбра М.І. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості. *Право України*. 2014 № 1. С.22–33
9. Луць Л. Сучасна українська правова наука: деякі проблеми та перспективи. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 2. С. 20–26
10. Оборотов Ю. Н. Изменение парадигмы методологии юриспруденции. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013.Т. 15. С. 32–40.
11. Балинська О.М., Яценко В.А. Синергетика як методологічна парадигма юридичних досліджень. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 3–12.
12. Головін А. Застосування методів юридичної герменевтики в інтерпретаційній діяльності Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 4. С. 43–54.
13. Корунчак Л.А. Проблема використання синергетичного підходу при дослідженні правових явищ. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 58–62.
14. Ковальський В. Принцип єдності історичного і логічного у сучасних правових реаліях. *Юридична Україна*. 2014. № 10. С. 4–7.
15. Костицький М.В. Логіка як методологія наукового пізнання. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1 С. 3–13.
16. Костицький М. В. Необхідність трансформації юридичної методології як бази розвитку права. *Український правовий часопис*. 2004. Вип.7(12). С.16–17.
17. Павко А. Методологія модерну і постмодерну: проблеми синтезу протилежних підходів. *Вісник Національної академії наук України*. 2011. № 3. С. 34–39.

18. Пархоменко Н.М., Легуша С.М. До визначення змісту загальних (філософських) методів теорії держави і права. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 1. С. 26-31.

19. Сташенко О. До питання про природу наукових соціологічно-правових досліджень. *Підприємництво, господарство і право*. Науковий журнал. 2009. №10. С.57–60.

20. Шевчук Р.М. Діалектичний метод у правознавстві: окремі аспекти. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. № 2. С. 25-31.

ТЕМА 8. СПЕЦІАЛЬНІ МЕТОДИ ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Здобувача вищої освіти необхідно звернути особливу увагу на питання методології юридичної науки. Для того, щоб глибоко і всебічно дослідити свій предмет, з'ясувати його сутність, якісні характеристики, динаміку розвитку, юридична наука має розгалужену систему методів дослідження. Ця система є складним утворенням, дослідницьким інструментарієм всієї юридичної науки. Тому вкрай важливим є детальна характеристика системи методів, логічних прийомів та засобів пізнання державно-правових явищ.

1. Спеціальні методи дослідження: поняття, характерні риси. Правові теорії як метод пізнання правових явищ.

2. Теоретичні методи правового дослідження.

2.1. Філософсько-правовий метод дослідження.

2.2. Логіко-правовий метод (метод правової логіки).

2.3. Історико-правовий метод.

2.4. Нормативно-догматичний метод (техніко-юридичний аналіз).

2.5. Порівняльно-правовий метод дослідження.

3. Емпіричні та емпірико-теоретичні методи правового дослідження.

3.1. Формально-юридичний метод.

3.2. Метод контент-аналізу та його значення для юридичної науки.

3.3. Конкретно-соціологічний метод в юриспруденції.

3.4. Методи спостереження, опитування (інтерв'ювання,

анкетування), тестування в правовому дослідженні.

3.5. Метод соціально-правового вимірювання: зміст, специфіка, рівні, способи.

3.6. Соціально-правовий експеримент.

3.7. Роль експертів (експертної оцінки) в підвищенні результатів соціологічних досліджень в праві.

3.8. Метод правової статистики.

Практичні завдання:

1. Проілюструвати зміст та можливості використання методів правової статистики, формально-юридичного, нормативно-догматичного, порівняльно-правового, конкретно-соціологічного, історико-правового методів, методу контент-аналізу при дослідженні правових проблем.

2. Розробити зразок анкети для проведення опитування з метою отримання емпіричних даних за обраною темою.

3. Розробити розширений перелік питань для проведення інтерв'ювання з метою отримання емпіричних даних за обраною темою.

4. Відшукати у вітчизняній юридичній літературі або нормативно-правових актах 3-4 приклади некоректного вживання юридичної термінології та проаналізувати їх.

Додаткова література до теми:

1. Безклубий І. *Методологія в праві: монографія*. К.: Грамота, 2017. 568 с.

2. Вечерова Є.М. *Методологія сучасної кримінально-правової науки: орієнтири для переформатування. Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 233-235.

3. Гураленко Н.А. *Стилі юридичного мислення: компаративістський підхід. Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 359-363.

4. Кельман М.С. *Методологічні проблеми теорії держави і права: курс лекцій*. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 124 с.

5. Кельман М.С. *Методологічна ситуація у сучасному правознавстві та тенденції розвитку його методології. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 5. С. 4-8.

6. Кельман М.С. Юридична наука: проблеми методології. Тернопіль, 2011. 492 с.
7. Коновалова В. Проблеми методології галузевих наук (на прикладі наук кримінально-процесуального циклу). *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 185-192.
8. Ланде Д. В., Фурашев В. М., Юджова К. В. Основи інформаційного та соціально-правового моделювання: навч. посіб. К.: НТУУ «КПІ», 2014. 220 с.
9. Мічурін Є.О. Методологія науки цивільного права. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія: Право. 2019. Вип. 28. С. 60-65.
10. Оборотов Ю. М. Аспекти розгортання методології юриспруденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 33-39.
11. Петришин О. Проблеми соціалізації правової науки. *Право України*. 2010. № 4. С. 133-142.
12. Петрова Л. В. Фундаментальні проблеми методології права: філософсько-правовий дискурс. Харків: Право, 1998. 406 с.
13. Рабінович П. М. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: сучасні тенденції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2003. № 1. С. 37-45.
14. Рабінович П. Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства: досягнення, втрати, перспективи. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 4. С. 3-14.
15. Рябчинська О.П. Методологія досліджень проблем кримінального права: постановка проблеми. *Право і безпека*. 2013. № 1. С. 157-163.
16. Фальковський А. О. Підходи в сфері посткласичної методології юриспруденції. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 54-59.

ТЕМА 9. МЕТОДОЛОГІЯ ВИКЛАДУ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

В процесі наукового дослідження важливими є питання методології викладу результатів наукового дослідження. Тому здобувача вищої освіти слід, насамперед, ознайомитись з основними властивостями, загальними вимогами щодо написання наукового твору, а також формами наукових праць з юридичних наук. Дуже

важливо знати основні етапи підготовки наукового твору, а також його загальну структуру. Крім того, потрібно вміти правильно оформляти список використаних джерел відповідно до вимог державних бібліографічних стандартів.

1. Поняття та види наукових праць.

1.1. Науковий документ (наукова праця, науковий твір): поняття та основні вимоги.

1.2. Форми наукових праць з юридичних наук: тези доповідей, наукові статті, монографії, дисертації.

2. Загальні вимоги щодо написання наукового твору.

2.1. Науковий стиль і науковий жанр.

2.2. Характерні особливості наукової мови.

3. Етапи підготовки наукового твору.

4. Структура наукового твору.

4.1. Складові елементи наукового твору: назва, зміст, анотація, вступ, основний текст, висновки, список використаних джерел, додатки.

4.2. Робота над текстом.

4.3. Основні правила посилання і цитування.

5. Особливості написання магістерської роботи.

5.1. Структура та вимоги до магістерської роботи, її внутрішня логіка: композиція, функціональна залежність структурних частин.

5.2. Типові помилки написання та оформлення магістерської роботи.

Практичні завдання:

1. Скласти список використаних джерел за обраною темою відповідно до вимог державних бібліографічних стандартів, який би містив кожен з наступних позицій: книги (монографія, підручник, посібник), в яких один автор, два автори, чотири автори, п'ять і більше авторів, без зазначення автора, багатотомна книга, матеріали конференцій, з'їздів, круглих столів, словники, довідники, нормативно-правові та інші юридичні акти, бібліографічні показники, дисертації, автореферати дисертацій, публікації в періодичних виданнях, електронні ресурси.

2. Написати тези виступу на конференції за обраною темою.

3. Написати анотацію обраної наукової статті з юридичної тематики.

Додаткова література до теми:

1. Євсеєва Г. П., Савицький М. В. Основні вимоги до якісного оформлення наукових публікацій. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2014. № 8. С. 53-62. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vrabia_2014_8_11.

2. Женченко М. І. Нова модель рецензування наукових публікацій у цифровому середовищі. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2016. № 1. С. 169-172. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2016_1_34.

3. Корягін М.В., Чік М. Ю. Основи наукових досліджень: навч. посіб., 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Алерта, 2019. 490 с.

4. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навч. посіб. Суми: СНАУ, 2020. 220 с.

5. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. За ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с.

6. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. К.: Знання, 2011. 310 с.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Підручники та навчальні посібники з філософії права:

1. The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law / Edited by Jules L. Coleman, Kenneth Einar Himma, and Scott J. Shapiro. New York, 2002. 737 p.
2. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В.А.Ященко; за заг. ред.О. М. Балинської. Львів: ЛьВДУВС, 2017. 612 с.
3. Балинська О.М. Філософія права (вербально-біхевіористський підхід): словник (категорії, поняття, терміни). Львів: ПАІС, 2008. 164 с.
4. Баумейстер А.О. Філософія права: навч. посіб. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 311 с.
5. Бачинін В.А., Панов М.І. Філософія права: Підручник. К.: ВД «ІН ЮРЕ», 2006. 472 с.
6. Вовк В.М. Філософія права: Навчально-методичні матеріали. Івано-Франківськ: Вид-во «Сімик», 2006. 188 с.
7. Габрієлян О.А., Кальной І. І., Цветков О. П.. Філософія історії: підручник / О. А. Габрієлян, І. І. Кальной, О. П. Цветков. К.: Академвидав, 2010. 213 с.
8. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. К.: Юніверс, 2000. 336 с.
9. Гайдунін О.О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння. Підручник К.: НУОУ, 2019. 436 с.
10. Дворкін Р. Серйозний погляд на філософію права / Пер. з англ. А. Фролкін. К.: Основи, 2000. 519 с.
11. Кузнецов В.І. Філософія права. Історія та сучасність: Навчальний посібник. К.: ВД «Стилос»: ПЦ «Фоліант», 2006. 382 с.
12. Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації: [вибр. пр.: статті, аналіт. огляди, переклади] (2003 - 2010).Х.: Право, 2010. 336 с.
13. Марченко О.В. Філософія права: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний ун-т внутрішніх справ, 2015. 304 с.

14. Мірошніченко В. І., Ганьба О. Б., Зборовська Л. А. Філософія права: навч. посібник. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2016. 184 с.

15. Патеї-Братасюк М. Г. Філософія права: Навчальний посібник. Тернопіль, 2006. 344с.

16. Рабінович П. М., Добрянський С. П., Гудима Д. А., Гришук О. В., Дудаш Т. І. Філософія права: проблеми та підходи: Навч. посіб. для студ. За заг. ред. П.М. Рабінович. Львів, 2005. 290 с.

17. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.

18. Рабінович П. М. Філософія права: навчальний посібник в 5 ч. Львів: Галицький друкар. 2014. Ч. 1-2.: Філософія права. Гносеологія права. 232 с.

19. Радбрух Г. Філософія права: Пер.з нім. Київ: Тандем, 2006. 316 с.

20. Сливка С.С. Філософія права: навч. посібник. К: Атіка, 2012. 256 с.

21. Сливка С. С. Проблеми філософії права: навч. посіб. Харків: Право, 2015. 192 с.

22. Філософія права: Навч. посіб. / О.Г.Данільян, Л.Д.Байрачна, С.І.Максимов та ін.; за заг. ред. О. Г. Данильяна. Х.: Прапор, 2006. 272 с.

23. Філософія права: підручник. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

24. Філософія прав людини / За редакції Ш. Госепата та Г. Ломана; Пер. з нім. О. Юдіна. К.: Ніка-Центр, 2008. 320 с.

25. Філософія права / За редакцією Джоела Фейнберга, Джулса Коулмена, Пер. з англ. П..Тарашук. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2007. 1256 с.

26. Циппеліус Р. Філософія права: пер. з нім. К.: Тандем, 2000. 300 с.

27. Циппеліус Р. Юридична методологія. К. : Реферат, 2004. 176 с

Довідкова та хрестоматійна література з філософії права:

1. Бачинін В.А., Журавський В.С., Панов М.І. Філософія права: Словник. К.: Концерн «Видавничий дім» «Ін Юре», 2009. 408 с.

2. Великий енциклопедичний юридичний словник / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького / Ю.С. Шемшученко (ред.). К.: Юридична думка, 2007. 992 с.

3. Вовк В.М., Кравець В.М., Симон Ю.С. та ін. Словник основних термінів з філософських дисциплін. К.: КНУВС, 2006. 120 с.

4. Торяник В.М., Макушев П.В. Філософія права (в схемах та визначеннях): навчально-методичний посібник. Дніпро: ВД "Гельветика", 2019. 152 с.

5. Філософія права: хрестоматія: / сост.: Н. И. Панов, В. А. Бачинин, А. Д. Святоцкий; под ред. Н. И. Панова. К.: Ин Юре, 2002. 692 с.

Підручники та навчальні посібники з методології наукових досліджень:

1. Балинська О. М., Яценко В. А. Методологія сучасного правознавства: посібник / за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 372 с.

2. Білецький Б.Ф., Доброжанський О.В. Основи наукових досліджень: категорії, поняття, терміни, нормативні документи: навч. посіб.-довід. Чернівці: Технодрук, 2010. 380 с.

3. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень: підручник для бакалаврів, магістрантів і асп. екон. спец. вищ. навч. закл. освіти. К.: АБУ, 2002. 480 с.

4. Бобилев В.П., Іванов І.І., Пройдак Ю.С. Методологія та організація наукових досліджень: підручник. Дніпропетровськ: ІМА-пресс, 2014. 643 с.

5. Бостан С. К. Методологія сучасного правознавства: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти «магістр права». Запоріжжя: ТОВ «КСК-Альянс», 2018. 152 с.

6. Вдовичин І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Львів: Вид-во Львів. комерц. акад., 2015. 247 с.

7. Гетманцева Н. Д. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2009. 516 с.

8. Голіков В. А., Козьмініх М. А., Онищенко О. А. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Одеса: ОНМА, 2014. 163 с.

9. Зацерковний В.І., Тішаєв І.В., Демидов В.К. Методологія наукових досліджень: навч. посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

10. Каламбет С. В. Методологія наукових досліджень: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Герда, 2015. 192 с.
11. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології: монографія. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2011. 492 с.
12. Клименко М. О., Фещенко В. П., Вознюк Н. М. Основи та методологія наукових досліджень: навч. посіб. К.: Аграр. освіта, 2010. 352 с.
13. Клименюк О.В. Методологія та методи наукового дослідження: навчальний посібник. К.: «Міленіум», 2005. 186 с.
14. Колесник О. Основи наукових досліджень. К.: Центр навч. літ., 2011. 144 с.
15. Корягін М.В., Чік М. Ю. Основи наукових досліджень: навч. посіб., 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Алерта, 2019. 490 с.
16. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навч. посіб. Суми: СНАУ, 2020. 220 с.
17. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. За ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с.
18. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник. К.: Кондор, 2009. 206 с.
19. Оборотов Ю.М., Завальнюк В.В., Овчиннікова А.П. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с.
20. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для здобувачів вищої освіти, курсантів, аспірантів і ад'юнктів. За ред. А.С. Конверського. К.: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
21. Основи наукових досліджень: підручник. За ред. В.І. Саюк, Є.Р. Чернишової. К.: Педагогічна думка, 2012. 143 с.
22. Остапчук М. В., Рибак А. І., Ванюшкін О. С. Методологія та організація наукових досліджень: підручник. Одеса: Фенікс, 2014. 375 с.
23. Пашенко В.М. Методологія та методи наукових досліджень: навч. посіб. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2009. 211 с.
24. Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень: підручник. 2 вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2007. 317 с.
25. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. К.: Знання, 2011. 310 с.